

Ο ΙΑΚΩΒΟΣ ΚΑΙ Ο ΑΦΕΝΤΗΣ ΤΟΥ

του Μίλαν Κούντερα

από το Κ.Θ.Β.Ε στο Θέατρο Τέχνης

Κριτικό Σημείωμα του Πάρι Τακόπουλου

Τ' Αφεντικά και ο Λαός στην συνεχή "διαχρονική", εναλλαγή των ρόλων τους, του θύτου και του θύματος, αποτελούν πάντα ένα "σύγχρονο" θέμα, ασχέτως εάν οι επάνω και οι κάτω, ιστάμενοι και υφιστάμενοι, μας μπερδεύουν, και μπερδεύονται μεταξύ τους, βάζοντας, κάθε τόσο, σαν τον Μανωλητό, τα ρούχα τους αλλιώς.

Με ολίγα βιβλικά λόγια ιδού πρώτα, πως συνελήφθη από τον Μίλαν Κούντερα, ο Ιάκωβος και ο Αφέντης του, και μάλιστα σε μια παράλληλη βιβλική νύχτα, την ρωσική εισβολή στην Τσεχοσλαβακία, όταν τρεις ένοπλοι Ρώσοι "Αφέντες" απειράθησαν να τον συλλάβουν.

Πρώτον εγεννήθη τω Λώρενς Στέρν, εν έτει Θεού 1760, ο Τρίστραμ Σάντυ. Και έγνω Ντενί Ντιντερώ Τρίστραμ Σάντυ, και συλλαβών έτεκεν, εν έτει Θεού 1771, Ζάκ λέ Φαταλίστ. Πιέρ Σοντερλώ Ντε Λακλώ δέ, λαβών Τρίστραμ και Ζάκ, ως Λαμέχ τας δύο γυναίκας του, έτεκεν εκ των δύο, εν έτει Θεού 1782, τας ιδίας "Επικινδύνους Σχέσεις" του. Τέλος εγεννήθη τω Μίλαν Κούντερα, εν έτει, Αθέου 1968, εκ των ως άνω πνευματικών του μητέρων, διδυμον άρρεν, τέκνον, ακούων εις το όνομα: «ιάκωβος και ο Αφέντης του».

Η «περιπλοκή» και των τεσσάρων έργων, έχουν κοινό, χαρισματικό, παρονομαστή, αν όχι την Παλαιά Διαθήκη, το νέο θέατρο και το νέο μυθιστόρημα, όπου τα πράγματα εξελίσσονται με φυσική ροή, και δεν είναι καθόλου απλά, και ακολουθούν το σύνθετο της σκέψεως της ματιάς μας, χωρίς καμμιά λογική σειρά, πλην ίσως της Γεννήσεως, της Συνουσίας και του Θανάτου, όπως θα έλεγε ο Σουίνου του Έλιοτ, (Birth, and Copulation, and Death), την σειρά της οποίας δεν μπορεί κανείς ν' αλλάξει. Ενώ τουλάχιστον οι κρατούντες και οι κρατούμενοι εναλλάσσονται. (Εάν ήξερε όμως κανείς, το πότε!)

Ο Αριστοφάνης ίσως ήταν ο πρώτος, που ανέτρεψε την αριστοτέλεια Αρχή, "αρχής, μέσου και τέλους", στην αρχαία Κωμωδία. Στα διασωθέντα έργα του, έχουμε, ως πρωταγωνιστή, το κέφι του, την ποίησή του και τα βέλη του, ενώ αδιαφορεί εάν λείπει το τέλος ή η μέση απ' τα έργα του. Και μ' αυτά τα όπλα επιχειρεί να "κτυπήσει" τους στόχους του, που μπορεί να είναι οι πιο "άστοχοι" πολιτικοί, όπως ο Κλέων, έως τους πιο στοχαστικούς φιλοσόφους, όπως ο Σωκράτης. (Δεν μιλώ για τα μη διασωθέντα, γιατί αυτά είναι τα μόνα που "σώθηκαν"

απ' τους Έλληνες μεταφραστές του). Και ο Σαίξπηρ, κατά τον μεγάλο εχθρό του Βολταίρο - ίσως γιατί εκείνος ήταν κακός θεατρικός συγγραφέας - ήταν ο πρώτος ανατροπέας των αριστοτελικών αρχών της Αρχαίας Τραγωδίας, την οποία τόσο ελάτρεψαν κ' εκκακοποίησαν οι Ρακινοκορνηλοβολταίροι. (Στον Σαίξπηρ, και στα Άπαντά του, εδώ, οι Έλληνες μεταφραστές, κάνανε επιτυχώς το παν για να αποδείξουν, πόσο δίκιο είχε ο Βολταίρος).

Και τί το κοινό του αισθησιακού Κούντερα, με τον Ντιντερώ, απ' τον οποίο πήρε την ιδέα του δικού του Ιάκωβου. Όχι καμιά! Γιατί μπορεί ο Κούντερα να μην είναι φιλόσοφος, αλλά ο Ντιντερώ, ήταν, εξ ίσου, μπόν βιβάν και επαναστάτης, με τον Μίλαν Κούντερα. Ακόμα και ως Εγκυκλοπαιδιστής, έγραφε με το χιούμορ που είχε ο Σάμιουελ Τζόνσον, όταν συνέθεται το Λεξικό του.

Οι φιλόσοφοι - φιλόσοφοι, όπως ο Κάντ, που δύσκολα διαβάζονται και γράφουν, μας συγκινούν ως γραφή, λιγώτερο, απ' τους λιγώτερο φιλοσόφους, μα κατά βάθος ποιητές, όπως ο Ντιντερώ, ή ο Πλάτων. Ή όπως ο Σάρτρ, που μετέτρεψε την φιλοσοφία του σε τέχνη, ιδιαίτερα στα θεατρικά του έργα. Γι' αυτό και το Θέατρό του, θα μείνει, περισσότερο και από τις επιστημονικές του διατριβές, ίσως γιατί η πραγματική ποίηση είναι η καλύτερη φιλοσοφία. (Καλύτερο παράδειγμα ο Σαίξπηρ).

Εάν το μυθιστόρημα του Τρίστραμ Σάντυ είναι ένας μονόλογος, ή πολλοί μονόλογοι, των ηρώων ή και του ίδιου του Λώρενς Στέρν, του πρόδρομου κατά κάποιο τρόπο του συμπαιριώτη του, Τζέιμς Τζόους, ο Ζακ λε Φαταλίστ είναι πολλοί διάλογοι επικοινωνούντες ως δοχεία, μεταξύ των ηρώων του. Με αφορμή αυτούς τους διαλόγους, ο Κούντερα φτιάχνει τον δικό του θεατρικό διάλογο, που θυμίζει άλλους διαλόγους αφεντάδων και υπηρετών, στους διπλούς και συνεχώς αναποδογυριζόμενους ρόλους τους, συγγραφέων και κοινού, Δον Κιχώτη και Σάντσο, Ροβινσώνα και Παρασκευά, Βλαντίμιρ και Εστραγκόν, ή και, ακόμα περισσότερο, Πότζο και Λάκυ, στην πιο ακραία σχέση αφέντη και δούλου.

Ενώ έξω στους δρόμους ηχούν οι ερπίστριες των τάνκς, στην Τσεχοσλαβακία, προ της πτώσεως των τειχών, ή οι θριαμβευτικές ιαχές των γάλλων Στρατιωτών προ του Βατερλώ, ο Κούντερα και ο Λακλώ (αξιωματικός τού Ναπολέοντα) γράφουν α λα Ντιντερώ για τους έρωτες και τις ίντριγκες της Μαντάμ Ντε λα

Πομερέ και της Μαντάμ Μερτέιγ. Έχουμε την περίπτωση του "εδώ ο κόσμος καίγεται" και οι Μαρκήσιες, χωρίς αιδώ, χτενίζονται; Κάθε άλλο. Το παιγνίδι του εξουσιαστού, εξουσιαζομένου, εξακολουθεί και καλά κρατεί - και ίσως καλύτερα - υπό την μορφή τού σεξουσιαστού και σεξουσιαζομένου. (Νομίζω πως εδώ θα συμφωνούσε, μαζί μου, και ο Φρόυντ).

Στον Ιάκωβο και τον Αφέντη του, υπάρχουν τρεις ερωτικές ιστορίες στο πρώτο μέρος του Αφεντικού και του Υπηρέτη, και στο δεύτερο μέρος, της Μαντάμ Ντε Λά Πομερέ, διά στόματος και τ'ί στόματος, μιάς "Ξενοδόχας". Κι όλα αυτά μέσα σ' ένα διαρκώς εναλλασσόμενο παιγνίδι, μεταξύ συγγραφέως και κοινού, κοινού και ηθοποιών, ηθοποιών και συγγραφέως, και των ηρώων του έργου, μεταξύ τους και μεταξύ μας, που κρατάει το ενδιαφέρον και το κέφι μας μέχρι της τελικής πτώσεως της αόρατης Αυλαίας.

Οι Αθηναίοι θεατές είχαν την ευκαιρία να δουν το έργο του Κούντερα, χάρις σε μια τέταρτη ερωτική σχέση, μεταξύ του Κ.Θ.Β.Ε., που διευθύνει στην Θεσσαλονίκη ο Διαγόρας Χρονόπουλος, και του Θεάτρου Τέχνης, που διευθύνει ο δάσκαλός του, ο Γιώργος Λαζάνης. Το Δημοτικό Θέατρο Θεσσαλονίκης, και το Θέατρο Τέχνης με παλαιούς σφιχτούς δεσμούς, απ' την εποχή του Κάρολου Κούν, του δάσκαλου και των δύο, και σχεδόν όλων, απεφάσισαν να δίνουν στέγη, ή μάλλον στέγες, ο ένας στον άλλο, κάθε χρόνο, με την καινούργια, ή περσινή, δουλειά τους. Όπως είναι η περίπτωση του "Ιάκωβου", που αυτή την φορά δεν είναι ο Καμπανέλης. Σημειώνω, ότι το Κ.Θ.Β.Ε., διαθέτει 4 στέγες και το Θέατρο Τέχνης δύο. Άρατε πύλας λοιπόν, με "σύγχρονα" έργα και οι δυο, όχι μόνο, όπως του Ντιντερώ ή του Κούντερα, αλλά και του Σαίξπηρ ή του Μπέκετ και άλλων εξ ίσου νέων στην ηλικία Ελλήνων - θα έλεγα κυρίως Ελλήνων - συγγραφέων. Θα πρότεινα ο Λήρ να παιζόταν μάλιστα, πρώτα εκτός έδρας. (Λέω εκτός έδρας, γιατί εάν έλεγα στην Συμπρωτεύουσα, θα μπορούσε κανείς να νομίζει, ότι μιλούσα για την Αθήνα).

Ο Γιάννης Ρήγας, ο άλλος μαθητής τού Κάρολου Κούν και του Γιώργου Λαζάνη και νυν δάσκαλος στην σχολή του Κ.Θ.Β.Ε. (χάρις στον άλλο μαθητή του Κούν, και προκάτοχο του Διαγόρα Χρονόπουλου, Βασίλη Παπαβασιλείου) σκηνοθέτησε το έργο του Κούντερα και σαν Ιάκωβος και σαν Αφέντης.

Έδωσε έναν ισορροπημένα "ανισόρροπο" ρυθμό στο έργο, όπως χρειαζότανε, και στο έργο και στους ήρωές του, ώστε να εξασφαλίζεται η συμμετοχή των θεατών, ακόμα και των πιο απαιτητικών μη κριτικών, απ' την αρχή ως το τέλος.

Πρέπει να ήταν τυχερός - αν κρίνω απ' το συνολικό αποτέλεσμα - και με τους βοηθούς του, απ' τον συγγραφέα, την πολύ καλή συν-συγγραφέα, μεταφράστρια Αμαλία Τσακνιά,

την σκηνογράφο Χρύσα Μάντακα, που "αυτοσχεδίασε" σκηνικά, και κοστούμια με διαχρονικό και επίκαιρο, αλλά γνήσιο, μεράκι, τον μουσικό Γιώργο Χριστιανάκη, που ηχοσχεδίασε, με σωστή "στο βάθος" μουσική, όλο το έργο, και μ' όλους τους άλλους συνεργάτες του απ' την πρώτη βοηθό του Ρόδη Στεφανίδου, έως τον Γιώργο Ταρκάση (φωτισμός) και τους βοηθούς τού Σκηνογράφου Φωτεινή Γιαλούρη και Αλεξία Παπαθεμελή. (Για τον Παύλο Ελευθεριάδη, τον συντονιστή της παράγωγής, δεν θα πω τίποτα, για να μην παρεξηγηθώ, ότι μεροληπτώ, βρίσκοντας όλους και όλα καλά. Εξάλλου το όνομά του δεν θυμίζει κανένα βουλευτικό όνομα).

Και καταλήγω στους ηθοποιούς, που δικαιωματικά σ' αυτή την κριτική, αν και έσχατοι στην σειρά, έπονται στο τέλος, πρώτοι.

Κι αρχίζω απ' τον Ιάκωβο, ένα άλλο παιδί του Θεάτρου Τέχνης. Ενωώ τον Λάζαρο Ανδρέου. Ήταν ένας τέλειος Ιάκωβος, και υπηρετούσε με αξιοπρέπεια και χωρίς ισοπέδωση και τον ρόλο του και τον Αφέντη του, τον οποίο απέδωσε με πολύ ισορροπημένη κομμέντια ντελ άρτε, ο Νίκος Βρεπτός. Ήσαν ένα ζευγάρι ιδεώδες, όχι μόνο γι' αυτούς τους ρόλους, αλλά για οποιοδήποτε άλλο δίδυμο, από Γκίλντεστερν και Ρόζενκραντς, ή Ρόζενκραντς και Γκίλντεστερν, έως Βλαντιμίρ και Εστραγκόν. Πολλοί παραλογικοί συγγραφείς, θα θέλαν να τους δουν να παίζουν σε δικά τους έργα (και ονόματα δεν λέω, γιατί με δεσμεύει το δεοντολογικό απόρρητο). Η Βασιλική Καβούκα, και με ανοιχτό το στόμα της, και με κλειστό, όταν προσπαθούσε να της το κλείσει ο Ιάκωβος, δέσποζε των πάντων επί σκηνής, ακόμα και όταν έλειπε στην κουζίνα της. Ο Θόδωρος Συριώτης και ο Ιορδάνης Αϊβάζογλου ως γέρο-Μπίγκρ και ως ανηψιός μικρός Μπίγκρ, και η Άννα Μανουσαρίδου ως Μαντάμ Μπίγκρ, παίζανε και οι τρεις τους με μεγάλη δεξιοτεχνία, την τριγωνική οικογενειακή αυτή σχέση, που την τετραγώνιζε με τον κύκλο της η Εύη Μέρμηγκα, με τον πιο όμορφο περιφερειακό τρόπο. Ο Νίκος Κολοβός, απέδωσε τον ιππότη Ντε Σαίντ Ουαίν με όλη την "sainteti", ενός Ταρτούφου. Η Κυριακή Ρωμανού ως Ιουστίνη, ο Φώτης Ζήκος ως Μαρκήσιος, και ο Δημήτρης Κουτρούλης ως Αστυνόμος-Δικαστής, συμπλήρωσαν με την δική τους τέχνη και με πολύ κέφι, αυτό τού "Κουτρούλη το πανηγύρι", που έστησε ο Ρήγας της βραδιάς, Γιάννης Ρήγας.

Είναι τόσο σπάνιο στην Ελλάδα, να έχουν όλοι οι παράγοντες τού έργου χιούμορ, από τον συγγραφέα έως τον τελευταίο ηθοποιό, ώστε δικαιούμαι πια εγώ, να χάσω το δικό μου χιούμορ, και να ξανασυγχαρώ όλους, σοβαρά, στο τέλος αυτού του σημειώματός μου. Εύχομαι τ' "αρραβωνιάσματα", του Θεάτρου Τέχνης και του Κ.Θ.Β.Ε., να έχουν σύντομα κι άλλους τέτοιους, σαν τον Ιάκωβο, πρόωρους, αλλά και τόσο ώριμους, τοκετούς.

Πάρις Τακόπουλος